

Betkó János

Régi magyar szemészeti szakkifejezések Fabini János 1837-ben megjelent könyve alapján

Fabini János Teofil (Hásság, 1791. július 5. – Pest, 1847. november 30.) orvos, királyi tanácsos, egyetemi tanár. Atyja evangélikus lelkész volt. Medgyesen (1799–1808) és a kolozsvári líceumban (1808–1809) tanult, majd (1810–1815) a bécsi egyetem hallgatója volt, ahol az orvosi és sebészi tudományokat végezte. A rendszeres vizsgák letétele után 1815-ben a bécsi közpórházban másodorvos lett, ahol mint szemorvos kitűnt, és Beer G. J. tanár kedvence lett. 1816. május 11-én orvosdoktorrá, június 12-én szemorvossá avatták. Októberben visszatért Medgyesre, de már 1817. június 2-án a szemészet tanárának hívták meg a pesti egyetemre, ahol június 27-én be is iktatták. 1840-ben érdemei elismeréséül V. Ferdinánd királytól nemesi rangot kapott, majd 1846-ban királyi tanácsos és Pest megye táblabírája lett. Tagja volt a bécsi orvosi karnak és több tudós társaságnak. 1845–1847 között a pesti egyetem rektora volt.

Legjelentősebb szemészeti munkája, a *Doctrina de morbis oculorum. In usum auditorum suorum* először 1823-ban, majd 2. kiadásban 1831-ben jelent meg. Később angolul, németül és olaszul is kiadták. Magyarra tanítványa és tanársegéde, Vajnoch János fordította (*Tanítmánya a szembetegségekről*, 1837).

A könyv az orvosi nyelvújítás előtt jelent meg, hiszen Bugát Pál csak 1841–1843 között javasolta a magyar orvosi nyelv megújítását, és alapította meg Toldy Ferencsel együtt az első magyar nyelvű orvosi folyóiratot, az „Orvosi Tár”-at, amely 1831-ben jelent meg először.

Megemlítenéd, hogy a fordítás szakmaiságából messzemenően következtetni lehet az akkori szemészeti ellátás színvonalára, bár köztudott, hogy ebben az időben még nem állt rendelkezésre sem szentütkör, sem réslámpa (gyertyafénnyel és petróleumlámpával világítottak, és lupét alkalmaztak), ezek ellenére mégis feltételezhetjük az akkori magyarországi szemellátás magas szintjét.

Az 1837-ben megjelent könyv alapján lehet az akkor alkalmazott szemészeti szakkifejezéseket – amelyek egy része

ma már ismeretlen, vagy a feltüntetett betegségek már nem kóriszmézhetők – megismertetni. Ezeket az alábbiakban foglalom össze:

Aggkör – *arcus senilis*

Bibirsc – *papula*

Bórszeny – *impetigo*

Bujakör – *syphilis*

Bujasenyves szemtakár – *ophthalmoblenorrhoea syphilitica*

Csap – *staphyloma*

Csarnokgeny – *hypopyon*

Csarnoktej – *hypogala*

Csipakör – *lippitudo*

Csüllő – *thrombus*

Dülszem, *górszem* – *exophthalmia*

› *Husanyos dülszem* – *exophthalmia sarcomatosa*

› *Kökemes dülszem* – *exophthalmia scirrhosa*

› *Rákfenés dülszem* – *exophthalmia carcinomatosa*

› *Taplós dülszem* – *exophthalmia fungosa*

Edényhártyája az idegreccének – *membrana vasculosa retinae*

Egyiptomi szemgyulladás – *trachoma*

Együttszemes bántalom – *szimpátiás szemgyulladás*

Elefántszem – *buphthalmus*

› *Marhaszem*, *elefántszem* – *buphthalmus*

Előheg – *synechia anterior*

Felbőr – *epidermis*

Fene, *üszög* – *gangraena*

Genyhomály – *onyx*

Genyképi nyák – *mucus puriformis*

Genyszem – *oculus purulentus*

Glaucoma

› *Üveghályog* – *glaucoma*

› *Üveglencsehályog* – *cataracta glaucomatosa*

Görvélyes szemgyulladás – *ophthalmia scrofulosa*

Gyulasztó szemgyulladás – *ophthalmia phlegmonosa*

Hagymáz – typhus

Hályog – *cataracta*

- › Beczés száraz hályog – *caracta arida siliquata*
- › Csillagos hályog – *cataracta stellata*
- › Egyszerű hályog – *cataracta simplex*
- › Együttlülött hályog – *cataracta connata*
- › Elsőrendű hályog – *cataracta primaria*
- › Éretlen hályog – *cataracta immatura*
- › Érett hályog – *cataracta matura*
- › Félhályog – *cataracta dimidita*
- › Hályogfeldarabolás – *concisio cataractae*
- › Hályoggerely – *lancea cataractaria*
- › Hályoghátrafordítás – *reclinatio cataractae*
- › Hályogkés – *culter cataractaraius*
- › Hályogkivétel – *extractio cataractae*
- › Hályoglenyomás – *depressio cataractae*
- › Hályogtó – *acus cataractaria*
- › Hártyás hályog – *cataracta membranacea*
- › Hólyagos hályog – *cataracta cystica*
- › Jéglencse – *lens crystallina*
- › Közötti hályog – *cataracta interstitialis*
- › Kúposzlopos hályog – *cataracta pyramidalis*
- › Lencsehályog – *cataracta lenticularis*
- › Lombos hályog – *cataracta arboracea*
- › Márványos hályog – *cataracta marmoracea*
- › Másodrendű hályog – *cataracta secundaria*
- › Morgagni hályog – *cataracta Morgagniana*
- › Pettegetett hályog – *cataracta punctata*
- › Részintes hályog – *cataracta partialis*
- › Rezgő hályog – *cataracta tremula*
- › Szelemenés hályog – *cataracta trabecularis*
- › Szerzett hályog – *cataracta acquisitus*
- › Szöveményes hályog – *cataracta complicata*
- › Takonyerszéyes hályog – *cataracta cum bursa mucosa*
- › Téphályog – *cataracta lactea*
- › Teljes hályog – *cataracta totalis*
- › Tokhályog – *cataracta capsularis*
- › Toklencsehályog – *cataracta capsulolenticularis*
- › Uszóhályog – *cataracta natatilis*
- › Utóhályog – *cataracta posthuma*
- › Vegyes hályog – *cataracta mixta*

Hegedmény – *coagulum*Hegjegy – *cicatrix*Heghomály – *obscuratio cicatrix*Honos nyavalya – *morbus endemicus*Hurutos szemgyulladás – *ophthalmia catarrhosa*Ideges szemnyavalyák – *ophthalmonervosae*Idegrecze – *retina*› Idegrecze edényhártyája – *membrana vasculosa retinae*› Idegrecze fűrészképű széle – *margo serratus retinae*› Idegreczelob – *retinitis*Iszam – *prolapsus*Kajmacsos hályogtó – *acus cataractaria uncinata*Kancsalság – *strabismus*› Bandzsalság – *lucitas – strabismus*› Összehajló kancsalság – *strabismus convergens*› Terpedő kancsalság – *strabismus divergens*Kása – *milium*Kásás daganat – *atheroma*Kírétegezés – *exfoliatio*Kórismétlet – *recidiva*Kóresméret – *diagnosis*

Könny

› Faggyvas könyár – *epiphora sebacea*› Könyár – *epiphora*› Könyhullás – *stillicidium lacrymarum*› Könyhúscsa – *caruncula lacrymalis*› Könyhús kőkeme – *encanthis scirrhosa*› Könymirigy higora – *hydatis glandulae lacrymalis*› Könytömlő takárja – *blennorrhoea sacci lacrymalis*› Könytömlő vízkórja – *hydrops sacci lacrymalis*Köthártya – *conjunctiva*Köttvéromlány – *ecchymoma conjunctivae*Küteges szemgyulladás – *ophthalmia exanthematica*Láta, szemfény – *pupilla*› Láta csukulat – *atresia pupillae*› Látaképlet – *coremorphism*› Láta szűkület – *myosis*› Látaterpedék – *deductio pupillae (mydriasis?)*› Tátott láta – *mydriasis*› Látabénulat – *amblyopia amaurotica*Láttévedés – *hallucinatio visus*Láttompulás – *amblyopia*Légylátás – *visus muscarum*Másodrendű szemgyulladás – *ophthalmia secundaria*Mellékes szövödmény – *complicatio essentialis*

Mor, amaurosis – vakság

› Bolygó mor – *amaurosis vaga*› Edényes mor – *amaurosis humoralis*› Félmor – *amaurosis dimidiata*› Féllátás – *hemianopia*› Folytonos mor – *amaurosis continua*› Forgékony mor – *amaurosis erethica*› Ideges mor – *amaurosis nervosa*› Időkörös mor – *amaurosis periodica*› Teljes mor – *amaurosis totalis*Műleges fény – *lux artificialis*Műleges szem, műszem – *oculus artificialis*Napiszony – *heliophobia*Napvakság – *nyctalopia*Orbánczos szemhéjlob – *blepharitis erysipelacea*Pillaporcz – *tarsus palpebrarum*

Rákfene – carcinoma

Rühes szemgyulladás – psorophthalmia

Savós szemgyulladás – ophthalmia serosa

Senyves szemgyulladás – ophthalmia cachectica

Setétlátás – scotoma

Sorv – tabes

Sugárcsap – staphyloma corporis ciliaris

Súly – scorbutus

Súlyös szemgyulladás – ophthalmia scorbutica

Szalonnás daganat – steatoma

Száraz csipakór – lippitudo sicca, crsystallifera

Száraz szemgyulladás – xerophthalmia

Szaru – cornea

› Szarucsap – staphyloma corneae

› Szarucsonkítás – keratectomia

› Szarufelhő – achlyps

› Szarufolt – macula corneae

› Szaruhályog – leucoma

› Szaruhomály – obscuratio corneae

› Szaruposztó – pannus corneae (pterygium?)

› Szarusérv – hernia corneae

› Szaruszúrás – keratonyxis

› Szarutültengés – hyperkeratosis

› Szaruvész – phthisis corneae

Szegletgyulladás – ophthalmia angularis

Szembénulat – ophthalmoplegia

Szeméptan – ophthalmobiotica

Szemgörcs – nystagmus

Szemhég

› Árpillaszőrök – pseudocilia

› Árpa, kőárpa – chalazion

› Árpaszem – hordeolum

› Beszegély – entropium

› Kiszegély – ectropium senile

› Nyúlszem – lagophthalmus

› Részintes szemhéjhegedés – ankyloblepharon partiale

› Szemhegedés – symblepharon

› Szemhéjeresz – comissura palpebrarum

› Szemhéjgörcs – blepharospasmus

› Szemhéjhasadék – coloboma palpebrae

› Szemhéjhegedés – ankyloblepharon

› Szemhéjhusany – sarcoma palpebrae

› Szemhéjizsam – prolapsus palpebrae

› Szemhéjkéreg – tylosis

› Szemhéjörög – trachoma

› Szemhéj-szélkór – blepharoemphysema

› Szemhéjtakár – blepharoblenorrhoea

› Szemhéjtartó – tenaculum

› Szemhéjvarancs – verruca palpebrae

› Szemhéj-zsonghiány – atonatonblepharon

› Szemkopaszság – ptilosis

› Szemszőrfordulat – trichiasis

› Szemszőrkalász – districhiasis

Szemkötény – splenium

Szemöldredítő izom – musculus corrugator superciliarum

Szempuhaság – synchisis

Szempukkanás – rhexis bulbi

Szemrekesz – specula oculi

Szemröp – pterygium

Szemtorulat – congestio in oculum

Szemvész – phthisis bulbi

Szemvízkór – hydrophthalmus

Szikralátás – scintillatio oculorum

Szívárványhártya – iris

› Fürtös szívrányycsap – staphyloma iridis racemosum

› Szívrányycsap – staphyloma iridis

› Szívrányycsonkítás – iridectomia

› Szívrányhasadék – coloboma iridis

› Szívrányhorog – irisanckistron

› Szívrányizsam – prolapsus iridis

› Szívrány metszés – iridotomia

› Szívrányoldás – coredialysis

› Szívrány-zár metszés – iridotoencleisis

› Szőlőhártya – uvea

Szőrszem – trichosis bulbi

Takár – blennorrhoea

Tekeképu szarucsap – staphyloma corneae sphaericum

Teljes szarucsap – staphyloma corneae totale

Tülkhártya – sclerotica

Üveghártya – membrana hyaloidea

Üvegtestizsam – prolapsus corporis vitrei

Velős taplója a szemnek – fungus medullaris oculi

Vércsomó – thrombus

Vizeny – oedema

Az itt megjelölt szakkifejezéseket az eredeti szöveg alapján gyűjtöttem egybe – a magyar szakkifejezés után az akkori latin kifejezés található –, amelyek az akkori helyesírási szabályoknak feleltek meg. A latin kifejezésekből jobban lehet következtetni a jelenlegi magyar szakkifejezésekre. A dolgozatban az eredeti forma maradt meg, több, ma már másképpen íródó kifejezésben, például: szemgyulladás, köny stb.

A kiadó jelzi is, hogy nem vállal felelősséget a könyvben megjelent esetleges elírásokért, mivel a fordítást végző Vajnócz János 1805–1835 között élt, tehát az 1837. évben megjelent könyv megjelenése idején, a könyv javításában már nem vehetett részt.